

Marko Kerševan

MARIJINO ČAŠČENJE
IN LJUDSKA RELIĀIOZNOST:
PROTESTANTSKI POGLED
OD TRUBARJA DO DANES

Marijino čaščenje je nekaj zelo *katoliškega*; za nekatere celo najbolj vidna katoliška specifičnost znotraj krščanskega. (Karl Barth je zato imel za potrebno posebej poudariti, da rimskokatoliško krščanstvo ne stoji in pade z Marijinim čaščenjem ...¹) Navsezadnje sta bili tudi dve zadnji dogmi, ki ju je neki papež izrecno razglasil, posvečeni Mariji: dogma o brezmadežnem spočetju Marije leta 1854 in dogma o Marijinem vnebovzetju leta 1950. Tudi najnovejši cerkveni dokumenti od *Dogmatične konstitucije o cerkvi* II. vatikanskega koncila (poglavje VIII, t. 52–69) do tako rekoč vseh enciklik Janeza Pavla II. in Benedikta XVI. sklenejo s povzdigovanjem Marije. Posebej je posvečena Mariji okrožnica Janeza Pavla II. iz leta 1987 *O Odrešenikovi Materi*, ki povzema in aktualizira katoliški pogled na Marijo in jo bomo v predavanju zato še srečali.

Marijino čaščenje je tudi nekaj zelo *slovensko katoliškega*. O tem pričajo imena številnih krajev (tipa Smarje ipd.), množica Mariji posvečenih cerkva, Marijina romarska središča in poti, lepo razporejena po vseh slovenskih deželah (med njimi (Brezje, Sveta gora, Ptujška gora, Višarje ...), uradni praznik 15. avgust, pa tudi ponovno in ponovno posvečevanje slovenskega naroda Mariji in razglašanje Slovencev za »Marijin narod« (škofa Jeglič ob 4. katoliškem shodu leta 1913 v Ljubljani, potem ko je brezjanska Marija Pomagaj ob slovesnem kronanju njene »milostne podobe« leta 1907 postala Kraljica Slovencev; škof Rožman leta 1943, spodbujen s sporočilom iz Fatime oziroma z razkritjem ene od »Fatimskih skrivnosti«; leta 1992, ko so slovenski škofje po razglasitvi

1 Karl Barth: *Ad limina apostolorum*. Basel: EVZ 1967, str. 66 (Ein Brief in Sachen Mariologie).

samostojne slovenske države posvetitev slovesno ponovili). Pri tem seveda ne gre pozabiti, da je Marija že dolgo tudi Velika mati Avstrije, pa Kraljica Hrvatov, Madžarov, Portugalcev, da ne govorimo o Poljakih, kjer so jo za kraljico Poljske hoteli nekateri (sicer neuspešno) razglasiti celo v parlamentu. Vsi poznamo, kaj pomeni *Madonna* pri Italijanih ali *Nuestra Señora* pri Špancih, saj je celo Engels leta 1874 po srečanju s španskimi anarhisti in socialisti zapisal, da so strašno bojoviti ateisti, da pa je zanje »verovati v Devico Marijo nekaj povsem drugega, vanjo mora verovati vsak pošten (španski) socialist«.²

Da Marijino čaščenje ni (bilo) le nekaj uradno cerkvenega, ampak hkrati zelo *ljudsko slovenskega*, pričajo visoke številke, deset in deset tisoči romarjev v Marjinih središčih od Trubarja do danes. Trubar sam govori o več tisoč ljudeh, ki so se v njegovem času zbrali na mestih domnevnega Marijinega prikazovanja; tudi danes ob čisto navadnih letih Sveto goro pri Gorici povprečno obiše okrog 100 000 ljudi. »Marijine družbe« so bile najbolj množične katoliške organizacije, njihovo članstvo je na vrhuncu štelo več kot 30 000 članov. Mariji je neposredno ali posredno namenjen večji del slovenskih ljudskih molitev, ki jih je izbral Vilko Novak; posebej zbrane pesmi in molitve v knjigah Zmage Kumer in Marije Stanonik to le potrjujejo.³

Trubar in Slomšek – vsak v svojem času v razmiku 300 let – ugotavljata:

Trubar: »Tukai mi slišimo, de pr tih bozih ludeh vselei več vela Divica Maria inu ti svetniki, koker sam Bug oli Jezus, nega Syn.« In pravi, da katoliški duhovniki »dopuste dečlom naprei peti, de vselei več na Divico Maryo in na svetnike kličejo, čestee inu česče v misli imajo koker Boga ali nega Synu Jezusa Kristususa«.⁴ Slomšek: »Kako

2 Emigrantska literatura – program blankističnih beguncev iz Komune. V: *Marx, Engels, Lenin o religiji in cerkvi*, Ljubljana: Komunist 1980, str. 217.

3 O Marijinih družbah na Slovenskem izčrpno Drago Zalar: *Marijine družbe na Slovenskem*. Ljubljana: Družina 2001; Vilko Novak: *Slovenske ljudske molitve*. Ljubljana: Družina 1983; Zmaga Kumer: *Lepa si, roža Marija. Zbirka slovenskih ljudskih pesmi o Mariji*. Celje: Mohorjeva družba 1988; Marija Stanonik (ur.): *Stare slovenske molitve*. Ljubljana: Družina 2013.

4 Primož Trubar: Catechismus z dveima izlagama. Tübingen 1575. V: *Zbrana dela Primoža Trubarja II*. Ur. Igor Grdina, ur. II. knjige Fanika Krajnc - Vrečko. Ljubljana: Rokus in Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar 2003, str. 192, 191.

slaboumno, krivoverno veliko kristjanov ravna! Mariji in svetnikom se vsak dan priporočajo, Boga, Odrešenika in Zveličarja Jezusa Kristusa pa pozabijo. Ali ne vedo, da je on prvi in da svetniki ne morejo pomagati, če Bog ne da ?«⁵

Več kot dovolj torej, da izziva protestantski pogled od Trubarja do danes.

Marija v katoliškem krščanstvu

Za kaj gre pri Marijinem čaščenju, za kaj, kot kaj in zakaj je Marija čaščena v katoliškem krščanstvu, posebej v njegovi ljudsko religiozni plasti? Kakšna je podoba Marije, ko/da je tako čaščena?

Najneposredneje nam to podobo kažejo same *Marijine podobe*, kipi in slike v cerkvah, prav do Marijinih »podob«. O njih imamo – za slovenski prostor – izčrpno in imenitno študijo umetnostnega zgodovinarja Leva Menašaja.⁶ Drugače nam Marijino podobo/podobe prikličejo pred oči *Mariji posvečene molitve*: od cerkvenih *Lavretanskih litanij* do že omenjenih ljudskih molitev in pesmi. V ozadju obeh vrst podob so – kot njihov izvor, a tudi kot posledica – opredelitve Marije v katoliškem verskem nauku (in njihova refleksija in sistemizacija v *mariologiji* kot posebni veji katoliške teologije).⁷

Marija je v katoliškem krščanstvu najprej *Mati Božja*, Theotokos, Bogorodica. Opredelitev Marije kot *theotokos* se je v cerkvenem nauku – izrecno na koncilu v Efezu leta 431 – najprej pojavila ob razpravah o človeški in Božji naravi Jezusa Kristusa, ki sta po uveljavljeni ortodoksni opredelitvi na kalcedonskem koncilu združeni (»neločeno in nepomešano«) v eni osebi Jezusa Kristusa. Reklo se je, da je Devica Marija, ki/ko je rodila človeka Jezusa, rodila tudi Boga. Na to sta se navezali dve sklepanji, ki ju je pozneje Katoliška cerkev opredelila kot

5 *Slomškove drobtinice*. Uredila Zmaga Kumer. Ljubljana: Družina 2001 (Misel k prvemu novembru, Vsem svetim.)

6 Lev Menaše: *Marija v slovenski umetnosti*. Celje: Mohorjeva družba 1997.

7 Za sedanji katoliški nauk so odločilni: besedilo v dogmatski konstituciji *O Cerkvi* II. vatikanskega koncila (pogl. 8); uradni *Katekizem katoliške Cerkve* iz leta 1992, posebej t. 484–511 in 721–726; okrožnica *O Odrešenikovi Materi* Janeza Pavla II. iz leta 1987.

dogmi/verski resnici, razširjeni pa sta bili med teologi in verniki že prej (čeprav so ju mnogi tudi zavračali).

Marija, ki je rodila Jezusa kot novega Adama, novega človeka brez izvirnega greha, naj bi bila za to že sama od Boga pripravljena tako, da je bila tudi ona *obvarovana izvirnega greha*, saj da grešna ženska ne bi mogla roditi brezgrešnega človeka,⁸ kaj šele Bogo-človeka. Ker pa je telesna smrt prišla nad vse ljudi z izvirnim grehom, z Adamom in Evo, ko/ker sta grešila, je izvzetost iz izvirnega greha pomenila tudi konec telesne smrti. V nebo ni bila vzeta le Marijina duša, da bi kot vse duše svetnikov tam čakala »vstajenje mesa«, vstajenje teles oziroma celovitega človeka ob koncu časov; *vnebovzeto* je tudi Marijino telo. Marija je tako že pri Bogu, Očetu in Sinu (»v nebesih«). Dejstva, da ni znan in niti ni bil iskan njen grob, da *Nova zaveza* ne govori o njeni smrti in pokopu, so bila vzeta kot »materialni« dokaz za njeno vnebovzetje. Marija je tako postala *Kraljica nebes (Regina coeli)*.⁹

Marija pa ni le Mati Božja, je tudi *Mati Cerkve*, je Kraljica apostolov, Kraljica vseh svetnikov, kraljica vseh, katerih duše so že pri Bogu v nebesih. Oporo za status Marije kot matere Cerkve so našli v razlagi evangeljske podobe, ko Jezus s križa izroča svojo mater v varstvo tam navzočemu učencu (ki naj bi bil pisec tega evangelija, apostol Janez): »Žena, glej tvoj sin. Potem je rekel učencu: Glej, tvoja mati. In od tiste ure jo je učenec vzel k sebi.« (Jn 19, 25–27) Učenec naj bi predstavljal apostole, ti pa Cerkev, ki je izšla iz njihovega delovanja (po Svetem Duhu). Marija je hkrati *podoba Cerkve kot Kristusove neveste*.¹⁰

- 8 Tako sklepanje je kasneje začelo veljati tudi za Marijino mater Ano in njene upodobitve na slikah kot »Ane Samotretje« (v vrsti Jezus, Marija, Ana). Tridentinski koncil (1545–1563) je tako sklepanje prekinil oziroma ga zaustavil pri Mariji.
- 9 Carl Gustav Jung naj bi pozdravil dogmo o Marijinem vnebovzetju, saj naj bi šele z vnebovzeto Marijo kot četrtrim členom božja Sveta Trojica dosegla polnost in harmonijo svetega, ki zahteva štiri člene, kvaterniteto; pri tem Marija v njej predstavlja sicer manjkajočo žensko, materialno in prostorsko dimenzijo. Žensko naj bi prej nepopolno zastopal sicer Sveti Duh. Tudi poosebljeni hudič, Satan, naj bi se pojavljal kot dopolnilo k Božji triniteti, ki kliče po nujnem četrtem členu. Primerjaj C. G. Jung: *Psychologie und Religion*. Zürich: Rascher Verlag 1962, posebej str. 62–76. (Dopolnjena izdaja Terry lectures iz 1937.)
- 10 V ljudski religioznosti so se zadeve včasih zapletle: Marija kot Mati Kristusova je postala kot Mati Cerkve tudi Kristusova nevesta, torej žena. Tako vsaj bi lahko razbrali čuden obrat, ki ga najdemo v verzijah srednjeveške ljudske molitve *Zlati*

S statusom matere Jezusa Kristusa, Božje matere, ki je kot »vnebovzeta« pri Bogu Očetu in Sinu, ob tem pa še Matere Cerkve, torej matere vseh vernikov – in ni mogoče prezreti: trpeče matere ob smrti svoje sina – je Marija ljudem idealna (po)srednica in priprošnjica pri Bogu: ve, kaj so človeške stiske in bolečine in Jezus Kristus ne more ne uslišati svoje matere! V uradnih cerkvenih molitvah in litanijah katoliški vernik prosi Marijo le, da bi prosila (»za nas«) Jezusa, da bi pomagala ljudem tako, da bi zanje prosila Boga. Toda že v ljudskih molitvah – pa tudi v cerkvenem čaščenju – Marija preraste v pomočnico, zagovornico in zaščitnico ljudi. Zapisane prošnje in zahvale romarjev v Marijinih svetiščih tudi pri nas in tudi danes neposredno nagovarjajo Marijo kot pomočnico in zaščitnico. Na delu je znana logika, ki jo poznamo (ne le) iz religiozne imaginacije tudi drugih religij. Posrednik postane življenjsko pomembnejši od končnega naslovljenca: manjši, a človeku bližji bog je pomembnejši od (naj)višjega, a bolj oddaljenega boga. Jezus je pomembnejši od Boga Očeta, Marija pomembnejša od Jezusa Kristusa, posamezne konkretne Marijine podobe (v romarskih krajih) pomembnejše od Marije v nebesih. Najpomembnejše je (pri)-dobiti (po)srednika. Ta postaja vse močnejši, uporabnejši, zanesljivejši. Znamenita srednjeveška slika Marije s plaščem – pri nas na Ptujski gori – to Marijino vlogo zaščitnice nazorno upodablja: velika Marija pod svojim plaščem, ki ga drži nad zbranim ljudstvom, ščiti ljudi pred zlom (in/ali Božjo jezo); mali Jezus v njenem naročju se ji pri držanju plašča z drobno ročico le pridružuje. Ljudska pesem o Mariji Livolski v času štifatarjev in njihove vneme za Marijo čaščenje gre še dalje: Marija ni le pomočnica, ona bo – če bo treba – ljudi na telesu in duši tudi »štrajfala«. ¹¹ Trubar namreč ogorčeno piše o zidavi cerkva Mariji in svetnikom na podlagi videnj in iz tega izvirajočih zahtevah: »Inu de nim offruio, mašuiu, od vseh štirih stran blagu nosio, vso žlaht živi-

očenaš in njihovih odmevih kasneje. Vilko Novak navaja iz dveh takih ljudskih molitev Marijine besede Jezusu: »Dosihmau sm bla mati tvoja! Posihmau bom pa žena tvoja.« Druga verzija je zadrego takole razrešila(?): »Dosihmau sem bila tvoja mati, sedaj bom pa tuja žena.« (Zapisano 1977.) Novak, Slovenske ljudske molitve, kot v op. 3, str. 302, 518.

11 Ivan Grafenauer, Štifatarji in štifatarska narodna pesem, Slovenski jezik, letnik II,1939 (Ljubljana), str. 38.

nu perženo inu ako tiga ne deio, taku Divica Marya inu ty svetniki nim vse žitnu pole inu vinske gore s točo pobyo inu s kugo pomore.«¹²

Marija tako postaja *velika, mogočna Mati in Devica*. Se toliko bolj, ker/ko dobiva tudi kozmične razsežnosti, ko je simbolično postavljena v kozmični kontekst. Znana je upodobitev Marije, ki stoji na luni/polmeseču, obdana z vencem iz zvezd, »ogrnjena s soncem«. Prav to pa je opis žene iz Janezove apokalipse (Raz 12, 1), ki jo v cerkvenih slikah poistovetijo z Marijo. Podoba *apokaliptične Marije* se je včasih povezala še s podobo žene, ki bo oziroma katere rod bo »kači glavo strl«, kot je bilo obljubljeno/napovedano, ko je v raju kača zapeljala Evo v greh in smrt (prim. 1 Mz 3,13–16). Marija kot nova Eva, kot zmagovalka! V nekaterih naših cerkvah lahko vidimo zanimivo konkretizacijo *Marije Zmagovalke*: Marija zmagovito stoji na polmeseču/krivi sablji ali turški glavi.¹³ Marija, ki je »strla kači glavo«, pa je simbolizirala tudi zmage nad heretiki, nazadnje nad protestanti. Poveličevanje Marije (tudi) v tej podobi je imelo – skoraj dobesedno – »bojno-mobilizacijsko« vlogo.

Druga znana kozmična upodobitev je Marija kot *Morska zvezda*. (Omenja jo tudi Janez Pavel II. v svoji okrožnici.) Ta naj bi po Luthru izvirala iz napake pri prepisovanju Hieronimovega latinskega prevoda hebrejskega imena Mirjam/Marija. Mirjam, kar naj bi pomenilo »stilla maris« (kapljica morja), je postala »Stella Maris«, Zvezda morja.¹⁴

Marija kot mati Božja je s čaščenjem v ljudski religioznosti povzdignjena v *Božansko Mater*, Veliko Mater. Vsekakor v ljudski religi-

12 Trubar, Catechismus 1575 (gl. op. 4), str. 180. Trubar spričo zidave cerkva »zdai na le-tei gori oli dolu, zdai na drugi oli trety gorri oli hribu, zdai enimu, zdai drugimu svetniku, zdai na tei gorri oli hribu, na puli oli v gozdu, tei Divici Mary,« očita duhovnikom in menihom: »O vi molčeči psy, [...] kir vi [...] te boge preproste ludi inu te vaše ovčice pustite zapelati timu zludiu, s to pravo besedo božyo inu s tem katekizmom ne stoyite zuper inu ne vučite, [...] h timu vsimu molčite inu [...] h takim dalnim, vražym cerqvom s kryži inu s processami z drugimi red hodi te inu te gurne maše dopernašate,« nato pa jih s sklicevanjem na Mt 23,13 opomni, »kakovo večno martro« bodo trpeli v pecku. Prav tam, str. 180, 182–183.

13 O takih upodobitvah Marije Zmagovalke in/kot Apokaliptične žene – pri nas na primer v cerkvi sv. Ahaca nad Turjakom iz 16.stoletja – Lev Menaše v omenjenem delu (op. 6), str. 94–95: o vlogi Marijinega čaščenja in takih Marijinih podob v protireformaciji, tudi pri Hrenu, str. 33–38.

14 Tudi Lev Menaše v svojem delu, str. 103–104.

oznosti, a ne le v njej. Janez Pavel II. v sklepu svoje okrožnice, svoje himne Mariji, kot vzgled in spodbudo iz katoliškega bogoslužja navaja sledečo »prošnjo Cerkve«: »Premila Mati Zveličarjeva, odprta vrata nebeška, in morska zvezda, pomagaj ljudstvu, ki je padlo, pa želi vstati. Ti si rodila svojega Stvarnika, ob strmenju vsega stvarstva.« (*Okrožnica o Odrešenikovi Materi*, 51.) Ali je to daleč od povzdigovanja Marije, ki mu (protestantsko) nasprotuje Trubar, ko nasprotuje takratnim vernikom, ki »odspreda inu za kryži veden inu glosnu kriče: 'Kir Marya Boga rody, alleluia, o Marya'«? *Aleluja*, slavitev Boga in Gospoda, gre po Trubarju le Bogu, ne Mariji! Trubar opaža, da takratna božična pesem, ki poje »ta stvar je svojega stvarnika rodila in dojila«, omogoča nekaterim vprašanje/trditev, »de bi Divica Maria ne bila, kei bi Bug bil« Zato ima za potrebno, da pribije: »Zatu mi ne veruiemo v to Divico Maryo inu v obeniga svetnika, temuč v tiga Božyga in te Divice Marye Synu.«¹⁵ Vera gre le Bogu, Bogu Očetu in Sinu in Svetemu Duhu, nikakor pa ne nobenemu človeku. Janez Pavel II. pa še zdaj išče in najde »Marijo, premilo Mater Zveličarjevo [...] v živem strmenju vere« (prav tam).

Tokrat se ne bi obsežneje spuščali v podobo *Marije kot hkratne device in matere* in vlogo, ki jo je ob vprašanju spolnosti zato dobila v krščanstvu. V tej dvojni podobi device-matere so iskali in našli svoj vzgled in/ali predmet čaščenja vsi, ki so se zavezovali spolni vzdržnosti (od redovnikov in redovnic do celibatnih duhovnikov in srednjeveških vitezov ter drugih stanov, vsaj v nekaterih življenjskih obdobjih). Po drugi strani je bila – kot posebej poudarja del feministične kritike – ta dvojna idealizacija hoteno ali nehoteno sredstvo »kul-pabilizacije« žensk, ki/ker tega ideala nikdar niso mogle uresničiti, če/ker so bile matere ali če/ker so bile device.¹⁶

Ob tem pa ne smemo prezreti, da je feministična teologija v Marijinem čaščenju našla tudi oporo pri svojem prizadevanju za poudarjanje žensk(ega) in odpravi moške dominacije in moške ošabnosti v sferi (krščanske) religije. Če je Marijin izrek »glej, dekla sem Gospodova« –

15 Trubar: *Catechismus 1575* (gl. op. 4), str. 191, 190, 193.

16 Obsežno in pronicljivo o kultu Marije (kakršnega so izdelali moški/duhovniki) v življenju katoliških ženski in v družinskih odnosih Luisa Accati: *Pošast in lepota. Oče in mati v katoliški vzgoji čustev*. Ljubljana: Studia humanitatis 2001.

vzet izolirano kot vzgled/napotilo samo ženskam – lahko služil kot matrica ženskega služenja vsem mogočim »gospodom«, pa druge vrstice *Magnificata* izražajo Marijin ponos, njeno samozavest, saj je njo – navadno žensko – izbral tisti ki »je mogočne vrgel s prestola«, »razkropil tiste, ki so ošabni v mislih svojega srca« (Lk 1, 51–52). Navsezadnje tudi cerkvene litanije slavijo Marijo kot »sedež modrosti«, »posodo duhovno«, »kraljico spoznavalcev« – Sophia/Modrost pa je v svoji ženskosti kot Božja lastnost ali ženski par Bogu v starozaveznih *Pregovorih* in *Knjigi modrosti* (na primer Prg 1,20–33; 8,22–36; Mdr 7,22 –8,1) že dolgo priljubljena tema feministične teologije.¹⁷

Ne po naključju lahko eno najvišjih teoloških povzdignjenj Marije in/kot ženske v duhu in smeri feministične teologije najdemo pri Leonardu Boffu. Disidentski katoliški južnoameriški frančiškan – član tega od nekdanj zelo Marijinega in hkrati zelo ljudskega reda – in privrženec teologije osvoboditve je napisal tudi knjigo *Ave Marija: žensko in Sveti Duh*. V njej do skrajne meje katoliške pravovernosti (ali že preko nje) vleče vzporednice med Jezusom in Marijo: Jezus kot novi Adam in Marija kot nova Eva; Bog Sin, učlovečen/utelešen v Jezusu in Bog Sveti Duh, »uduševljen« v Mariji.

Citirajmo: »Marijina svetost ni goli odsev izvirne svetosti Jezusa. Marija ne uteleša skrivnosti lune, ki sprejema svojo svetlobo od skrivnosti sonca. Njena svetost je izvorna, saj je svetost Svetega Duha. Nova Eva in novi Adam nam skupaj posredujeta najsvetejše, to je skrivnost Očeta. Žensko in moško sta skupaj, vsako na svoj način, nosilca božje svetosti zaradi Svetega Duha, ki se 'pneumatificira', in edinega Sina, ki se 'inkarnira'«. ¹⁸ (Mimogrede, v hebrejščini, ki sicer ni jezik *Nove zaveze*, je beseda »ruah«, tj. duh, ženskega spola.)

Že ta naš bežen vpogled v raznolikost Marijinih podob v katoliški teologiji/mariologiji in ljudski religioznosti je pokazal, kako je Marija izjemno spodbujala religiozno imaginacijo že v uradnem cerkvenem nauku in mariologiji, še bolj pa v ljudski religioznosti. Nas tokrat

17 Pregled na primer v: Maria Kassel (ur.): *Feministische Theologie*. Stuttgart: Kreuz Verlag 1988, zlasti str. 50 ff.; Karin Gaube in Alexander von Pechmann: *Magie, Matriarhat und Marienkult*. Hamburg: Rowohlt 1986.

18 Leonardo Boff: *Ave Maria. Das Weibliche und der Heilige Geist*. Düsseldorf: Patmos 1982, str. 83.

bolj kot dogmatsko-teološka opredeljevanja zanimajo predstave in razumevanja Marije v ljudski religioznosti. Z *ljudsko religioznostjo*¹⁹ označujemo tisto, kar in kakor ljudje dejansko verujejo in prakticirajo in kar se razlikuje od uradno – po religioznih ustanovah in profesionalcih – formuliranih, zahtevanih ali ponujanih opredelitev in praks. Razlikuje pa se zato, ker navadni verniki po eni strani ne verujejo in sprejemajo vsega, kar uče in zahtevajo njihove cerkvene institucije, po drugi strani pa verujejo in sprejemajo še marsikaj, kar njihove uradne religije ne poznajo/priznajo. Ljudske izbire in povezave, poudarki ali omalovaževanja/»pozabljanja« in interpretacije so pogojene in spodbujene s specifičnimi položaji, (z)možnostmi in interesi, stiskami in upanji, ki niso enaki položajem, pogledom in interesom cerkvenih ustanov in profesionalcev. Uradna cerkvena religija in ljudska religioznost ne živita ena brez druge ali ena mimo druge, temveč se medsebojno oplajata in spodbujata, a tudi druga drugo nadzorujeta in »filtrirata«. Od socialnega, kulturnega, političnega konteksta je odvisno, katera stran kdaj prevladuje, v kateri smeri je vpliv močnejši, kdaj so v ospredju medsebojne povezave in oplajanja, kdaj pa bolj napetosti, razhajanja in nasprotovanja.

Prav Marija in Marijino čaščenje je v katoliškem krščanstvu privilegirano področje srečevanja cerkvene in ljudske religioznosti različnih okolij (socialnih, kulturnih, političnih). V Marijino podobo so vlagali in iz nje črpali, jo (pre)oblikovali po meri svojih potreb, stisk in upanj ljudje različnih družbenih položajev, od menihov do srednjeveških vitezov, celibatnih duhovnikov in poročenih žensk, vladarjev in preprostih ljudi, mladostnikov/mladostnic in ljudi v »smrtni uri«. Pa vendar bi lahko rekli, da je bila Marija v verski zgodovini posebej povezana z deprivilegiranimi, nižjimi sloji, ženskami, zatiranimi ljudstvi in njihovimi stiskami in upanji. Neki poljska pisec je svoje delo o Marijinem čaščenju naslovil *Punt na kolenih*. Kot takšno je bilo Marijino čaščenje hkrati izziv za »višje« v cerkvi in/ali družbi, da čaščenje nadzorujejo, (pre)usmerjajo, izkoriščajo, spodbujajo ali zavirajo in občasno celo zatirajo.

19 Več v Marko Kerševan: *Religija in slovenska kultura. Ljudska religioznost, civilna religija in ateizem v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete 1989, posebej str. 12–24, 58–68.

Oglejmo si to raznolikost in prepletenost cerkvenega in ljudskega v Marijinem čaščenju, vanj vloženih in iz njega izvajanih interesov na treh zgodovinskih primerih treh Marijinih svetišč in romarskih poti, dveh domačih in enega v tujini. Pri domačih se bomo oprli na tri diplomske naloge na Filozofski fakulteti in v njih pregledano relevantno literaturo.²⁰

Sveta gora pri Gorici

Začetke čaščenja na Skalnici (ogorčeno) omenja že Trubar, saj se je vse začelo v njegovem času, tako rekoč pred njegovimi očmi. Sveto goro pri Gorici uvršča med cerkve, ki so bili sezidane po zaslugi »hudičevih, ležnivih bab, kurb inu hudih ljudi«. ²¹ Leta 1539 naj bi se pastirici Urški Ferligoj prikazala Marija z Jezusom in ji naročila: Povej ljudstvu, naj mi tukaj pozida hišo in me milosti prosi. Leta 1541 se kranjski deželni stanovi že pritožujejo: »V zadnjem času se je osnovalo romarsko svetišče nad Solkanom (...) Tja zahajajo množice vseh

20 Metka Rome, Mojca Zaplotnik: *Prikaz Marijinega čaščenja na osnovi katoliške in nabožne vsebine pri Slovencih*, FF UL 1991; Gabrijela Rebec Škrinjar: *Marijino čaščenje na Slovenskem na osnovi Marijinih praznikov in božjih poti*. FF UL 1994; Maruša Mavri: *Romarji in romarske prošnje na primeru Svete gore pri Gorici*. FF UL 2007. – Naloge pri tem povzemajo starejšo literaturo o Marijinem čaščenju na Slovenskem, npr: Franc Rihar: *Marija v zarji slave. Pregled zgodovine Marijinega čaščenja*. Celovec: Družba svetega Mohorja 1909; Viktor Kragl: *Marija in Slovenci. Zgodovinske šmarnice*. Ljubljana 1955; Odilo Hajnšek OFM: *Marijine božje poti*. Celovec: Družba svetega Mohorja 1971; Jože Dolenc: *Marija v slovenskih legendah*. Koper: Ognjišče 1987; Franci Petrič: *Duša le pojdi z mano. Božje poti na Slovenskem*. Ljubljana: Družina 1995. Prav tako posamezne publikacije o Sveti gori in Brezjah, npr.: *Sveta gora 1539–1989*. Gorica: Mohorjeva družba 1990; Pavel Krajnik: *Marijina hiša*. Ljubljana-Sveta gora 1989; *Brezjanski zbornik 2000*. Ljubljana: Družina 2000.

21 Trubar piše: »Natu vi, mui lubi Krainci inu Sloveni, vas zveistu opominam inu na božym meistu prossim, spumnite inu vprašajte, skuzi koga, koku inu kadai so le-te ene nove cerqve v naših deželah, per našyh časih inu pumnenu gori prišle, so sezydane inu k nim tulikain blaga prišlu inu perneslu, koker na tei gorri per Gorici, per Gornim Gradu, pod Gradcom [Dvor] nad Lublana, na Silevici, nad Laškim, na Brvniku, na Kumi inu drugdi. Ne so li vse tiste cerqve le od tih hudičevih, ležnivih bab, kurb inu hudih ljudi gori prišle? H timu so ty fary, menihi, cehmoštri inu mežnary zavolo nih trebuha, redle pomagali s temi ležnyvimi caihni, kir bi se per tacih cerqvah bili sturili.« Catechismus 1575 (gl. op. 4), str. 181.

dežel in jezikov. Trdijo, da so tam spregledali slepi in ozdraveli kru-ljavi. Vse to pa je le malikovanje in zavajanje naivnih. Bilo je že prepo-vedano, naj nihče tja ne roma in išče čudežev, a zaman! Zatorej naj se zaradi Božje časti slična romanja prepovedo.« Pozneje so se stanovi celo pritoževali, da je tako malikovanje in praznoverje razlog Božje jeze in nesreč, ki zadevajo deželo ... Marijina cerkev je bila sezidana leta 1544 in oglejski patriarh je zanjo prispeval Marijino oltarno sliko. Leta 1565 se na Sveti Gori naselijo frančiškani, ki so pred Turki zbe-žali iz Bosne, in postanejo oskrbniki cerkve. Leta 1717 je Marijina podoba na slovesnosti z več deset tisoč ljudmi dobila zlato krono (kot čudežna podoba). Jožef II. je dal leta 1785 cerkev in samostan poru-šiti; cerkev je bila razdejana, slika pa shranjena v solkanskem župni-šču. Po njegovi smrti je bila cerkev 1792/93 obnovljena in slika slove-sno umeščena na oltar. Med 1. svetovno vojno je bila Sveta gora na frontni črti, leta 1915 je bila cerkev zrušena. Marijino sliko so franči-škani odnesli v Ljubljano, v cerkev Marijinega oznanjenja (na Tromo-stovju), na Sveto goro se je slovesno vrnila leta 1922. Leta 1928 so pod novo, italijansko oblastjo, tudi z državnim denarjem, sezidali novo mogočno baziliko in samostan; v samostanu so bili zdaj kot oskrb-niki italijanski frančiškani, kot so to zahtevali v Rimu (očitno kot del italijanizacije Primorske). Vendar so italijanski frančiškani omogoča-li romarjem spovedovanje v slovenskem jeziku in – menda neposredno pri Mussoliniju – izprosili, da so leta 1938 lahko tiskali tudi slovensko izdajo svojega lista *Svetogorska kraljica*. Vsaj za italijanske frančiškane je bilo Marijino čaščenje pomembnejše kot politika poitalijančevanja! Med 2. svetovno vojno je ostala Sveta gora nedotaknjena, toda sliko so frančiškani zaradi varnosti prenesli v dolino, nazadnje v Gorico. Ko naj bi jo 7. junija 1947 spet slovesno vrnili na njeno mesto, je slika izginila: nekdo izmed nasprotnikov pridružitve Primorske (in Svete gore) komunistični Jugoslaviji jo je odnesel iz cerkve in skrnil; po grož-nji izobčenja jo je »tat« prepeljal v Rim in izročil Vatikanu. Ta jo je leta 1950 predal zastopniku slovenskih frančiškanov. Jugoslovansko veleposlaništvo je sliko prek Beograda poslalo frančiškanom v Ljub-ljani in aprila 1951 je spet slovesno priromala na Sveto goro ob nav-zočnosti 15 000 ljudi (kljub nagajanju oblasti, ki pa so navsezadnje vendarle pomagale, da je podoba prišla na svoje mesto).

Vidimo lahko, kako je svetogorska Marija nastala iz ljudske iniciative, vključena v znotrajverske in medverske konflikte,²² v napeta razmerja med Katoliško cerkvijo in posvetno oblastjo v različnih obdobjih, kako je dobila za Slovence nacionalni pomen, zaradi česar je imela posebno težo tudi v odnosih med Vatikanom in novo jugoslovansko državo in v odnosih nove državne oblasti do Cerkve in vernikov. Ob tem pa je Sveta gora vseskozi ohranila izvorno, ljudsko vlogo kot mesto »iskanja milosti« v osebnih in skupnih zadevah. Pregled in analiza romarskih prošenj in zahval v omenjenih dveh diplomskih nalogah iz leta 1994 in 2007 kaže prevladovanje vedno istih (čeprav ne vedno enakih) prošenj in zahval za zdravje, za pomoč v osebnih, medosebnih in družinskih zadevah, a tudi za uspeh v šoli, za zaposlitev in poklic, zase in za bližnje. V manjši meri pa so tu tudi prošnje/zahvale, ki odražajo politično dogajanje, namreč prošnje/zahvale za Slovenijo in njeno samostojnost, za mir v svetu. Eden od poslancev državnega zbora se leta 2000 zahvaljuje tudi za novo vlado ... Med romarji so pretežno Slovenci, tudi izseljenci, a tudi Italijani, Hrvati, Avstrijci, posamezni obiskovalci iz različnih dežel (Čile, Nizozemska, Ukrajina). Povsem prevladujejo formulacije »Prosim te, Marija« ali »Hvala ti, Marija« za ... (zdravje, notranjo moč, pogum, uspeh, milost ...) zase ali za bližnje. Marijo prosijo ali se ji zahvaljujejo tudi za milost ali usmiljenje. »Pravoverne« formulacije, naj Marija, prosi za posameznika ali skupino Jezusa ali Boga«, so zelo redke!

22 Trubar v prikazu razmer v papeški Cerkvi piše, da je »mlada, nesramna in vlačugaška ženska« pozivala h gradnji cerkve pri Gornjem gradu, češ da »Devica Marija odslej v cerkvi na gori pri Gorici in Solkanu [...] noče več prebivati, ker ji, kot pravi, farji poberejo najboljše plašče, obleke in najlepše tančice, ki jih verniki prinašajo in darujejo Devici Mariji, ter jih podarjajo svojim kuharicam, [...] njih predstojniki in dušni pastirji pa kradejo njen denar ter ga nekoristno zapravljajo«. Posvetilo kralju in nadvojvodi Maksimilijanu 1562. V: *Zbrana dela Primoža Trubarja XI*. Ur. Jonatan Vinkler, ur. XI. knjige Edvard Vrečko, iz nemščine prevedel Edvard Vrečko. Ljubljana: Pedagoški inštitut 2011, str. 474. Izdaja na CD.

Brezje

Zgodovina brezjanske *Marije Pomagaj* je krajša. Drugače kakor na Sveti gori ali v Fatimi se ni začela z Marijinim prikazovanjem; na njenem začetku je bila samo Marijina podoba. Njen začetek je povezan z njeno sliko.

Lucas Cranach (starejši, 1472–1553) je naslikal več Marijinih slik z Jezusom. Bil je sicer zavzet protestant, celo Luthrov osebni prijatelj, priča na njegovi poroki in boter njegovega prvega sina (Luther pa boter njegovi hčeri). Bil je znamenit portretist (tudi Luthra in cesarja Karla V.) in slikar biblijskih motivov, a kot njegov sin Lucas (1515–1586) tudi avtor bojevitih protikatoliških ilustracij. Kot številni umetniki tistih časov pa je slikal za različne naročnike, tudi katoliške. Tako so nastale tudi slike Marije z otrokom. (Eno od njih naj bi imel tudi Luther v svoji sobi še leta 1532).²³ Slika »ljubeznive Marije«, ljubeče matere z otrokom, narisane po legendi, ki pripoveduje o Marijinem begu z malim Jezusom v Egipt, je postala zelo priljubljena in njene kopije naj bi bile v mnogih cerkvah v alpskih deželah. Eno takih je videl tudi župnik Ažbe iz Mošenj v Innsbrucku, prinesel domov njeno podobico ter leta 1800 naročil slikarju Leopoldu Layerju, da po njej izdelata sliko za kapelo na Brezjah. Slika je bila ljudem tudi pri nas zelo všeč. K začetnemu uspehu so ji pomagali Francozi in Napoleon. Francoska zasedba 1809–1813 in vojna s svojimi stiskami je spodbujala procesije na Brezje. Mimogrede: Francozi so odpravili vse verske praznike, razen 15. avgusta (Marijinega vnebovzetja), ker je bil to – Napoleonov rojstni dan. Slikarja so Francozi zaprli, ker da je v času, ko ni bilo zadosti naročil, ponarejal denar. V ječi se je zaobljubil – in obljubo potem držal – da poslika celotno kapelo z Marijino sliko.

Za tem je zanimanje za Brezje usihalo, okrog leta 1860 pa so se spet slišale novice o izrednih uslišanjih Marije Pomagaj. Zaradi preteče kolere so oblasti sredi osemdesetih let romanja prepovedale, a je zaradi strahu in stisk prav zato prihajalo na Brezje vedno več ljudi. Leta 1900 je kardinal Missia posvetil novo veliko cerkev, malo pred

23 Po Martin H. Jung: *Die Reformation: Theologen, Politiker, Künstler*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2008. (Lucas Cranach), str. 162–169.

tem pa so zgradili samostan in oskrbovanja svetišča so tudi tu prevzeli frančiškani. Leta 1907 je bila tudi ta Marijina slika uradno in slovesno kronana ob navzočnosti 30 000 vernikov. Brezje je posta(ja)lo romarski cilj in zbirališče članov katoliških organizacij: leta 1904 je prišlo 8000 fantov na vseslovenski shod mladeničev, leta 1915 pa 6000 članic Marijinih družb, leta 1938 so Brezje gostile 12 000 udeleženk dekliškega tabora, na katerem je odmevala pesem o »Mariji, naši kraljici«. Še prej je leta 1913 na četrtem katoliškem shodu v Ljubljani škof Jeglič posvetil slovenski narod Mariji, Bremadežni Materi. Leta 1924 je bil poseben slovenski Marijin shod. Leta 1935 so Marijino podobo za nekaj dni prenesli v Ljubljano: bila je pokroviteljica evharističnega kongresa. Novi zvonovi, ki jih je cerkev dobila leta 1932 ob 25. obletnici Marijinega kronanja, naj bi bili uglašeni na napev latinske pesmi *Salve Regina* (Pozdravljena Kraljica). Med 2. svetovno vojno je med nemško zasedbo slika zapustila Brezje in se umaknila, najprej na Trsat, potem pa v ljubljansko stolnico, kjer je 15. junija 1947 dočakala vrnitev na Brezje. Janez Pavel II. je cerkvi dal status bazilike in jo ob svojem obisku Slovenije tudi obiskal. Leta 2000 je bila razglašena za slovensko narodno svetišče.

Pri brezjanski Mariji opazamo drugačen razvoj in drugačno artikulacijo kot pri svetogorski. Začelo se je pozno, v 19. stoletju z znotrajcerkveno duhovniško iniciativo, morebiti tudi kot »marijansko mili« odgovor/ugovor na do tedaj prevladujočo uradno državnocerkveno strogo janzenistično usmeritev. Kot Marija Pomagaj je bila sprejeta in posvojena v okviru ljudsko religioznega iskanja opore in pomoči v različnih stiskah. Krona in popularnost, ki si jo je tako prislužila s svojo čudodelnostjo, pa je očitno spodbudila organizirano Cerkev na višji ravni (škofije, dežele), da jo je začela uporabljati za simbol in sredstvo pri svoji politični in narodnopovezovalni vlogi. Ljudska Marija Pomagaj je tako postajala cerkveno-politična Marija Kraljica (Slovencev) – ne da bi pri tem za številne vernike nehala biti Marija Pomagaj. Prošnje in zahvale vojakov in njihovih svojcev v obeh svetovnih vojnah, redna romanja Romov in invalidov k Mariji na Brezje in vpogled v prošnje in zahvale, ki jih je deležna (tudi) Marija na Brezjah vse do danes, pričajo o tem.²⁴

24 Jože Dežman: *Mariji, Brezjanski romarji*. Radovljica 1999.

Še ena razlika: medtem ko je bila narodno-politična vloga svetogorske Marije – v primerjavi z brezjansko sploh manj opazna – narodnoobrambna v času zunanje poitalijančevalske ogroženosti Slovencev, je politična vloga brezjanske Marije usmerjena predvsem navznoter: v demonstriranje in uveljavljanje katoliške narodno-cerkvene zveze znotraj »slovenskega naroda«, proti notranjim nasprotnikom te zveze in njene dominacije. Koliko bo v prihodnje vloga Marije Kraljice Slovencev v sozvočju in medsebojnem spodbujanju z ljudsko Marijo Pomagaj, koliko pa bo prihajalo do medosebojne blokade, je težko napovedovati ...

Fatima

Kot tretji primer večplastnosti in odnosov med različnimi plastmi Marijinega kulta vzemimo Fatimo, fatimsko Marijo.²⁵ Kakor Brezje je novejšega datuma, kakor pri Sveti gori se je začelo od spodaj, z Marijinim prikazovanjem. Drugače kakor obe slovenski Marijini svetišči pa je Fatima postala – podobno kot Lurd ali kot to morda postaja Međugorje – eno najodmevnejših in najvplivnejših svetišč Marijanske pobožnosti (in kot taka odmevala tudi v slovenskem katoliškem prostoru).

Začelo se je 13. maja 1917, ko naj bi trije pastirčki, dve deklici in deček, stari 10, 7 in 9 let, na nizkem hrastu zagledali s svetlobo ožarjeno, belo oblečeno Gospo, z rožnim vencem v roki, ki jih je nagovorila. Natančneje: z Gospo je govorila, jo vpraševala in ji odgovarjala le najstarejša Lucija, medtem ko sta mlajša dva le poslušala. Tako lahko preberemo v zapisnikih pogovorov, ki so jih z vidci takoj opravili predstojniki krajevne cerkve in posvetne oblasti. (Izvirni zapisniki so bili objavljeni leta 1992). Mimogrede, državna oblast na Portugalskem

25 Opirali se bomo na dve deli, izdani v Fatimi, s tamkajšnjim cerkvenim Imprimatur, in sicer: John de Marchi: *Fatima from the Beginning*. Fatima 2006.(14. izd.); Louis Kondor (ur.): *Fatima in Lucia's Own Words. Sister Lucia's Memoirs I, II*. Fatima: Secretariados dos pastorinhos 2005. Tretje delo je knjiga portugalskega sociologa: Moises Espirito Santo: *Fatima magica. Le apparizioni di Fatima fra cristianesimo popolare e misticismo islamico*. Nardo: BESA Editrice 1999.

je bila takrat bojevito antiklerikalna, v sporu s Cerkvijo, in ji zbiranje ljudi na kraju prikazovanj nikakor ni bilo po godu. V zapisniku razgovora, ki ga je opravil krajevni župnik, se lahko prebere, da je Gospa na Lucijino vprašanje, od kod je, odgovorila, da prihaja iz nebes; napovedala je, da bo prihajala še 6 mesecev zapored vsakič na 13. dan v mesecu; da bosta obe deklici šli v nebesa, pa tudi fantek, ko se bo naučil moliti rožni venec. Otroci so tudi natančno opisali Gospejine obleke. Zatrdili so, da je imela kratko krilo do kolen; šele v zadnjem prikazovanju naj bi bilo krilo »manj kratko kot prej«. ²⁶ Ob naslednjih srečanjih naj bi – spet po Lucijinih pripovedovanjih v objavljenih zapisnikih – Gospa spet pozvala k molitvi rožnega venca, naročila naj bi izgradnjo kapelice za Gospo rožnega venca, napovedala spreobrnitev in ozdravitev nekaterih ljudi, za katere je bila vprašana (a ne vseh); če bodo ljudje molili rožni venec, se bo vojna končala; prišla naj bi tudi sveti Jožef, ki bo dal svetu mir, in naš Gospod, ki bo blagoslovil ljudstvo. 13. oktobra je Lucija na nebu ob soncu res videla svetega Jožefa in rdeče oblečenega Jezuščka; na drugi strani sonca se je prikazala druga, rdeče oblečena podoba ali Gospa, tam je bil tudi »naš Gospod«.

Državni upravitelj v fatimskem okrožju naj bi bil prostozidar. Dal je posekati hrast in razstreliti prvo kapelico, s policijo je oviral prihajanje romarjev. 13. avgusta je dal privesti k sebi tri male vidce, da bi jim preprečil srečanje z Gospo in/ali kaj neposredno izvedel o dogajanju, o katerem so pisali tudi časopisi.

Vest o videnjih se je bliskovito razširila. Množica kakih 70 000 ljudi, ki se je ob napovedanem čudežnem prikazovanju in obljubljenem koncu vojne zbrala 13. oktobra 1917, naj bi videla kot kolo vrteče se sonce, ki ga je bilo moč gledati s prostim očesom. Fatima je posta(ja)la romarski cilj. Njen začetek ima vse značilnosti ljudske religioznosti: prikazovanje Marije navadnim vernikom, tokrat celo otrokom, v naravi zunaj cerkve; zgraditev cerkve/kapelice na kraju

26 O krilu do kolen govorijo otroci v prvih neposrednih razgovorih z župnikom (kot izhaja iz zapisnikov, ki jih navaja Moises po *Documentacao Critica de Fatima, vol. I, Interrogatorios aos videntes*. Ed. Santuario de Fatima, 1992, str. 3–25.) V kasnejših razgovorih z višjim cerkvenim predstavnikom, kanonikom iz Lizbone, pa nihajo govore o krilu do sredine nog ali do stopal (John de Marchi, op. cit, str. 119, 145).

prikazovanja; ozdravljenja, spreobrnitve, nebesa in pekel, konec vojne in vrnitev vojakov kot teme (skrbi in pričakovanja) ob prikazovanjih in kasnejšem razvoju. Značilna je tudi začetna nezaupljivost cerkvenih oblasti in nasprotovanje, celo sovražnost posvetnih. (Leta 1917 sta bili antiklerikalna oblast in uradna Cerkev v ostrem sporu: po zakonu o ločitvi Cerkve in države po francoskem vzorcu leta 1911 je bil to čas zapiranja samostanov in semenišč, prepovedi religioznih obredov zunaj cerkve, celo nošnje duhovniškega talarja v javnosti, emigracij številnih duhovnikov – a kot pričajo zapisniki razgovorov z vidci, Marije vse to ni zanimalo.)

Bratec in sestra, Jacinta in Frančišek, sta čez dve leti umrla, stara 10 in 11 let. Najstarejša Lucija je leta 1921, ko je bila stara 14 let, šla v samostan; leta 1948 je postala karmeličanka; umrla je leta 2005 v starosti 98 let. V samostanu pa je po pripovedovanju že odrasle Lucije prikazovanje dobilo nove vsebine in dimenzije. V letih 1925–1929 naj bi imela nova videnja Marije in Jezusa: poleg nadaljevanja molitve rožnega venca naj bi Marija pričakovala tudi obhajanje petih prvih sobot, zadoščevanje za grehe proti Marijinemu brezmadežnemu srcu in – posvetitev Rusije temu srcu.

Kot posebno skrivnost, skrivno sporočilo/naročilo naj bi to Lucija prejela že med videnjem julija 1917, toda naročeno ji je bilo tudi, naj jo objavi šele kasneje, ko bo prejela ustrezno znamenje. (Prav tako je šele v samostanu Lucija povedala, da naj bi se otrokom že pred Marijinem prikazovanjem leta 1916 prikazal »angel miru«.)

Skrivnost naj bi bila iz treh delov. Prvi del naj bi bila vizija pekla in poziv k čaščenju Marijinega brezmadežnega srca. Če ljudje ne bodo nehali žaliti Boga, bo v času Pija XI. Bog kaznoval svet z vojno, lakoto in preganjanjem Cerkve. Sveti Oče naj posveti Rusijo Mariji in svetu bo zagotovljen mir ... Če tega ne bo storil, bo – tretji del skrivnosti – Rusija širila svoje napake po svetu, povzročala vojne in preganjanje Cerkve. Tudi Sveti Oče bo mnogo trpel, razni narodi bodo izginili, a na koncu bo Brezmadežno srce zmagalo.

Naročilo, naj te skrivnosti posreduje naprej, naj bi Lucija sprejela leta 1929. Sporočila jih je svojemu spovedniku, ki ji je ukazal, naj naročeno zapiše; leta 1941 je zapisano posredoval škofu v Leiriji/Fatimi. Toda papež Pij XI. naročenega očitno ni izpolnil, le posredno ga

je izpolnil šele Pij XII.: oktobra 1942 je v radijskem nagovoru Marijinemu brezmadežnemu srcu posvetil vse človeštvo.²⁷ Očitno pa to ni bilo dovolj. Leta 1944 je Lucija zapisala še tretji del razodete skrivnosti. Zapis je izročila v varstvo leirijskemu škofu, ki ga je 1957 – edini rokopisni izvod – predal Svetemu sedežu. Takratni papež Janez XXIII. je zapisano prebral, a se ni odločil za objavo. »Počakajmo, molil bom,« naj bi rekel. Prav tako Pavel VI. leta 1965 (je pa poromal v Fatimo). Rokopis je čakal v arhivu Svetega urada do Janeza Pavla II., ko naj bi dogajanje in objavo fatimske skrivnosti pospešil atentat nanj 13. maja 1981.²⁸ Papež se je odločil slovesno ponoviti posvetitev človeštva Marijinemu brezmadežnemu srcu, ki jo je Pij XII objavil zgolj po radiu. Vrhunec je bila slovesnost 25. marca 1984 na dan praznika Marijinega brezmadežnega spočetja z izrecno posvetitvijo »vsega sveta, vseh posameznikov in narodov, ki posebej potrebujejo posvetitev«; posvetitev vsega sveta, da ga med drugim obvaruje »lakote in vojne, posebej nuklearne vojne in samouničenja«. Sestra Lucija je potrdila, da je bila ta posvetitev v skladu z Marijinem naročilom (čeprav Rusija ni bila izrecno in posebej omenjena).²⁹

Trinajstega maja 2000 sta bila v Fatimi oba umrla pastirčka razglašena za blažena. Po pismu Janeza Pavla II. sestri Luciji in po pogovoru Tarcisija Bertoneja, poznejšega/sedanjega vatikanskega držav-

- 27 Pobožnostim prvih sobot in posvetitvi brezmadežnemu Srcu Marijinemu se je leta 1943 pridružil tudi ljubljanski škof Rožman. V knjižici, izdani v tej zvezi, lahko preberemo: »Marija! Tvojemu srcu se posvečuje narod slovenski, ki v krvi vzdihuje, tvoja naj bo vsa zemlja slovenska ... Marija bo slovenski narod rešila, če se bo dal rešiti(...)«. *Posvetitev družin brezmadežnemu Srcu Marijinemu*. Založil Škofjski odbor peterih prvih sobot v Ljubljani (16. november 1943, str. 3, 5)
- 28 Krogla, ki je zadela papeža, je bila kasneje na njegovo željo vdelana v krono Marijinega kipa v Fatimi.
- 29 Če si dovolim nekaj komentarja: ni se mogoče izogniti sumom in dvomom o »avtentičnosti« Lucijinih kasnejših sporočil. Težko je razbrati, kaj naj bi ji bilo razodeto že leta 1917, a šele pozneje po naročilu Marije razkrito in sporočeno drugim, kaj pa so dopolnila in pojasnila, ki naj bi jih Marija dodala v kasnejših prikazovanjih Luciji v samostanu. Tudi pri Vatikanu je bila opazna zadržanost in zadrega ob njenih zasebnih razodetjih in sporočilih vse do Janeza Pavla II.; hkrati pa je očitno niso mogli, niti hoteli, ignorirati. Končalo se je s sprejetjem in objavo »fatimskih skrivnosti« ob neposrednem angažiranju samega papeža, tedanjega (in bodočega) državnega tajnika in tedanjega prefekta Kongregacije za nauk vere (in bodočega papeža).

nega tajnika, z njo je takratni vatikanski državni tajnik Angelo Sodano po naročilu papeža v Fatimi objavil vsebino »tretje skrivnosti«. Tretja skrivnost je bila vizija/podoba belo oblečenega škofa – kot da bi bil papež – ki se z drugimi škofi, duhovniki in redovniki mimo porušenega mesta vzpenja na goro, kjer jih pod velikim križem vojaki s krogli pokončajo, prav tako tudi množico laikov. Na nebu pa z močnim glasom kliče angel: »Pokora, pokora, pokora!« V roki drži goreč meč, Marija pa prestreza plamene, ki sikajo iz meča; dva angela ob križu zbirata kri mučencev. Sodano in Ratzinger kot tedanji prefekt *Kongregacije za nauk vere* sta podala razlago. »Vizija iz Fatime govori predvsem o vojni ateističnih sistemov proti Cerkvi in kristjanom in opisuje neskončno trpljenje žrtev za vero v zadnjem stoletju 2. tisočletja. Predstavlja še nedokončan križev pot papežev 20. stoletja.« Leto 1989 je v Sovjetski zvezi in drugod v vzhodni Evropi privedlo do padca komunističnih režimov, zato so dogodki, na katere se nanaša vizija, zdaj del preteklosti, toda napadi na Cerkev in vernike se drugod še nadaljujejo in tudi Marijin poziv k spreobrnitvi in pokori da ostaja veljaven in nujen. Tako Sodano. Ratzinger je svoj komentar sklenil s himno Mariji, ki je napovedala: »Moje brezmadežno Srce bo zmagalo.« In: »Marijin *'fiat'* [naj se zgodi], beseda njenega Srca, je spremenila zgodovino sveta, saj je prinesla svetu Odrešenika – zahvaljujoč njenemu Srcu, da je Bog lahko postal človek in ostal z nami za vse čase.«³⁰

Preprosta videnja otrok (kot so bila zabeležena davnega leta 1917) so s kasnejšimi dopolnitvami, razjasnitvami, predelavami in interpretacijami povzdignili in vpletli v svetovno politiko in cerkveno zgodovino. Postala so predmet odločanja in interpretacij samih papežev, pa vrhovnega inkvizitorja (bi rekli po starem), državnega sekretarja in vrhunskih teologov. Iz dogodka ljudske religioznosti so postali del katoliške cerkvene »duhovne politike«. Fatima je postala eno najpomembnejših romarskih središč sveta s povprečno milijonom romarjev vsako leto iz vseh katoliških dežel, z veličastno staro in novo baziliko (za katero je izdelal velik mozaik tudi pater Marko Rupnik). Ostaja seveda še naprej tudi portugalsko narodno svetišče, saj je bila Portu-

30 Po Louis Kondor, delo v opombi 25, I, str. 219, 220, 232 (Appendix III).

galska *Terra de Santa Maria* že pred fatimskim prikazovanjem. Toda tudi Fatima kljub temu še vedno ostaja romarski kraj, kjer ljudje – kot pastirčki in njihovi prvi sledilci – pri Mariji iščejo zdravje, pomoč v stiskah, pot v nebesa, spreobrnjenje in duševni mir zase ali za svoje, ali pa se zahvaljujejo za vse to. In tudi v Ratzingerjevi sklepni himni Mariji odmeva isto pojmovanje Marijine (po)moči, s kakršnim se je srečal Trubar pred davnimi 500 leti pri svojih preprostih (prazno)-vernih Krajncih inu Slovencih in mu nasprotoval v imenu »vere čistega evangelija«.

Naj ob koncu naše fatimske zgodbe spomnim še na drzno hipotezo, ki jo je postavil portugalski sociolog in religiolog Moises Espirito Santo.³¹ V temelju/ozadju fatimskih prikazovanj naj ne bi bil le imaginarij ljudsko krščanske religioznosti, ampak tudi in predvsem islamske, in to (že v času sunitskih arabskih vladarjev teh krajev) preganjane šiitske, fatimidske, ki je zato tako rekoč vseskozi živela prikrito/potlačeno v ljudski (pod)zavesti tistih krajev. Na to ga nava-jajo dejstva, da iz objavljenih zapisnikov razgovorov z malimi vidci izhaja, da niso nikdar govorili o »Mariji«, ampak le o mali, bleščeči »Gospe«, ki je šele v zadnjih pogovorih postala »naša Gospa«, kot je tudi šele pozneje dobila daljše krilo namesto krila do kolen; rožni venec – molitveni venček – o katerem je vseskozi govorila, poznajo tudi muslimani; Gospa tudi nikoli ni naročila, naj ga molijo v cerkvi. Tu je sicer že samo ime kraja Fatima (in sosednjih krajev), ki je nesporno islamskega izvora. Fatima je bila Mohamedova hčerka in mati Hasana in Huseina, poznejših šiitskih mučenikov. Fatima je prva žena šiitov. Kraj prikazovanja Gospe leta 1917, Fatima oziroma Cova de Irija, naj bi bil mesto šiitskega kulta Fatime »Bleščeča« v 11. in 12. stoletju, ki da je nato preživel pod kultom Svete Lucije blizu kraja, kjer se je trem vidcem prikazala »Gospa bolj bleščeča od sonca«. Avtor nakazuje sorodnosti med podobami Marije, fatimske Gospe in gnostičnimi podobami Fatime kot matere »skritega imama« v šiitskem islamu. Kratko krilo fatimske Gospe – ki naj bi bilo sicer moška noša – pripisuje pri tem dvojnemu moško-ženskemu gnostičnemu statusu fatimske teofanije. Znanе Marijine slike v cerkvah in ženske noše ti-

31 Delo v opombi 25.

stega časa – vključno z oblekami obeh deklic, kot jih vidimo na fotografijah – naj ne bi mogle izzvati podobe ženske v kratkem krilu. (Opomba: sam sem ob svojem turistično-raziskovalnem obisku Fatime leta 2007 videl v bližnjih krajih posamezne prodajalke izdelkov domače obrti oblečene v tradicionalno nošo s krilom do kolen?!) Pisanje oziroma televizijska oddaja o islamskem ozadju fatimskih prikazovanj naj bi v šiitskem Iranu leta 1995 celo izzvala zanimanje tamkajšnjih vernikov za romanja v Fatimo, tako da naj bi bilo potrebno interveniranje Vatikana in portugalske ambasade pri iranskih oblasteh, da ne bi ob morebitnih kolektivnih romanjih prišlo do verskih konfliktov.

Protestantski pogled

Vrnimo se k Trubarju in njegovemu pogledu, do katerega smo prispeli prek Janeza Pavla II. in Ratzingerja in njunega poveličevanja Marije. Trubar je bil zgrožen in jezen, lahko bi rekli celo besen, glede na krepke izraze, ki jih uporablja; poln je »svete jeze« na ljudi, pri katerih več velja devica Marija kakor sam Božji sin in ki pojejo *aleluja* Mariji, čeprav gre slava samo Bogu; zlasti pa na »farje«, ki to dopuščajo, celo spodbujajo in izkoriščajo. Jezen je bil še posebej na obtožbe in obrekovanje, češ da luterski »od Divice Maryo inu tih svetnikou ništer ne deržimo, nee zašpotuienm, nim ne veruiemo. Divico Maryo vsem ženom, kurbom inu te svetnike h tim malikom inu zludiem perglhuiemo«. ³²

Trubar na to mirno, kratko in jasno odgovarja: »Mi ne pravimo inu ne vučimo, da bi se Divica Marija inu svetniki ne imeili poštovati, čestiti inu hvaliti; tiga od nas nihče po risnici ne more govoriti. Ampag tu branimo, da ne imamo v to Divico Maryo inu v te svetnike verovati, na nee klicati, za gnado, milost, odpusčane tih grehou prossiti inu per nih v seh žlaht nadlugah, v duhovskih inu v telesnih iskati, temuč, per tim samimu Gospuđi Bogu, koker nas tu vse Svetu pismu tiga Stariga inu Noviga testamta, ta naša vera, ta Očenaš, te deset za-

32 Trubar, Catechismus 1575 (gl. op. 4), str. 172

puvidi inu vseh svetnikou, jogrou inu prerokou exempli, navuki, psalmi, prošne inu molitve vuče.« Po Trubarju Marija in svetniki sami nočejo imeti časti, da jih molijo in kličejo kot Boga, da se jim gradijo cerkve in jim daruje. Hudiči prevzemajo podobo angelov, Marije in svetnikov in se dajo prek njihovih prikazovanj sami častiti! Kakor pravi, noben svetnik ni prosil za pomoč prej umrle svetnike in preroke, ampak samo Boga. Niso klicali »Abraham, Izaak, Iakob, Moizes pomagaj nom, oli odreši, oli prossi za nas Boga«, ampak »Bug tiga Abrahama, tih sv. očakou, [...] bodi nam milostiu, pomagaj, reši.«³³ In piše: »Zatu mi ne veruiemo v to Divico Maryo in v obeniga svetnika, temuč v tiga Božyga inu Divate Marye Synu.« Vprašanje, »de [če] bi Divica Marya ne bila, kei bi Bog bil?«, saj da je, kot se je pelo v ljudski božični pesmi, »ta stvar ie suiga stvarnika rodila inu doyla«, Trubar označuje za »debelu tursku« govorenje; primerja ga s turško/islamsko kritiko krščanske vere v Boga Sina, češ: »Bug neima obene žene, koku tedai hoče Synu imeyti.«³⁴ (Prej omenjeni portugalski avtor se sklicuje na Corbina in omenja, da je bil v nepravovernem šiitskem islamu Fatimi dodajan včasih naziv Stvarnik/Fatir in označa »Mati svojega očeta«, saj da je imam, ki ga je rodila, utelešenje večnega, preeksistentnega Imama.)³⁵

Trubar se pritožuje, da farji ne pustijo ljudem »naših peisen iz katekizma polahku inu zastopnu peiti«, dopuščajo pa »lažnivo malikovalsko petje«, ki kliče Marijo na pomoč in jo slavi z *allelujo*, ki pripada le Bogu, molitev *Ave Marija* pa »žebraio pres vsiga rezmisljena inu zastopa.«³⁶ Dodajmo za ilustracijo tako katekizemsko pesem o

33 Trubar, prav tam, str. 176–177.

34 Trubar, prav tam, str. 190–193. Prim. Trubar: Ene duhovne peisni, 1563. V: *Zbrana dela Primoža Trubarja IV*. Ur. Igor Grdina, ur. IV. knjige Jonatan Vinkler. Ljubljana: Rokus in Slovensko protestantsko društvo Pirmož Trubar 2006, str. 87–89, pesem *Ta dan ie vsiga veselia z vrsticami*: »Ta hči ye mati postala, / Suiga oča radilla, / Stvar ie suiga stvarnika / Divica doila. / [...] Pravi Bug brez matere / Ie roien od Očeta, / Pravi človik brez očeta / Ie royen od divate.« Pesem je kot *Ta stara božična peissen, prov tolmačena* [...] z enakimi vrsticami, le s popravkom »divica ie doylla«, uvrščena tudi v Trubarjevo pesmarico *Ta celi catechismus, eni psalmi* [...] iz leta 1574 (*Zbrana dela IV*, str. 371–373.)

35 Moises, delov opombi 25, str.26-28.

36 Trubar, *Catechismus* 1575 (gl. op. 4), str. 191–192.

Mariji iz leta 1595. Ni odveč opozoriti, da je to edina pesem, posvečena neposredno Mariji v slovenski protestantski pesmarici.

*Marija dečla žegnana, od Davidove hiše,
bila možu zaročena, kakor nam Lukež piše.
Je častila ter hvalila milost božjo veliko
v svoji pejsmi ti hvaležni pejla s štimo visoko:*

*Dušica moja, povišuj Boga, ki te je ustvaril,
in ti duh moj, poskakuj v Bogi, kjer te je rešil,
ter deklin stan, zlu ponižan, je visoku povišal,
do nje naprej bo vsak vselej, za zveličano držal.*

*Zakaj Gospud, ki je mogoč, je silne reči sturil:
nad mano skazal svojo muč, z nadlug me vselej rešil.
Njega milost ter usmiljenost, ta vekomaj ostane;
kar govori, trdno drži, vsa sila se mu ugane.³⁷*

Navsezadnje lahko že ob tej pesmi spoznamo osnovne poteze protestantskega pojmovanja in odnosa do Marije (od Trubarja do danes).³⁸

1. Merilo in vodilo je tudi v odnosu do Marije *Sveto pismo*, to, kar je v *Svetem pismu*, izrecno seveda le v *Novi zavezi*. (Pesem je očitno prepesnjeni del Marijinega *Magnifikata* iz Lukovega evangelija 1,46–56: Moja duša poveličuje Gospoda in moj duh se raduje v Bogu ...)

37 Po Ivan Florjanc, Edo Škulj: *Slovenski protestantski napevi. Separati iz Cerkvenega glasbenika* 87 (1994)–89(1996). Ljubljana 1996, str. 120–121.

38 Za Trubarjev nauk gl. poglavja o Devici Mariji, svetnikih in romanju, *Catechismus* 1575 (gl. op. 4), str. 172–216. Prim. Fanika Krajnc–Vrečko: K drugi knjigi Zbranih del Primoža Trubarja. V: ZD PT II (gl. op. 4), str. 419. Za sodobno protestantsko pojmovanje seveda ni katoliškim analognega doktrinarnega dokumenta. Na kratko lahko o njem preberemo v *Protestantskem katekizmu*, Ljubljana–Murska Sobota: Evangeličanska cerkev v Sloveniji 1995, str.173–174, kjer poudarijo, da Marija ni samo »katoliška«, ampak tudi »evangeličanska«. Več v *Evangelisches Kirchenlexikon. Internationale theologische Enzyklopädie*. zv. 3. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht 1992 (gesli Maria, Mariologie, str. 274–282, 283–294); pregledno na primer v Wolfhart Schlichting: *Maria. Mutter Jesu in Bibel, Tradition und Feminismus*. Wuppertal /Zürich: Brockhaus 1989.

2. Bog je izbral in po Svetem Duhu poklical Marijo za učlovečenje svojega Sina – ne zaradi njenih zaslug, rodu, položaja. Marija je zgled milosti kot milostne Božje izvolitve človeka.

3. Marija je to izvolitev/klic sprejela s ponižnostjo in ponosom (»Glej, Gospodova služabnica sem«, »zgodí se po Tvoji besedi«, »kajti velike reči mi je storil Mogočni«, »ki je mogočne vrgel s prestola in povišal nizke«, »ki se je ozrl na nizkost svoje služabnice«).

4. Marija je vzela nase, sprejela posledice Božje izvolitve: težave po rojstvu sumljivega otroka, trpljenje matere preganjenega in umorjenega sina.

5. Marija je za vse ljudi zgled Božje milosti in zgled človekove vere, (za)upanja in ljubezni – in kot taka spoštovana, čaščena in slavljená; ni pa *predmet* vere, zaupanja in ljubezni, ni ona tista, v katero se veruje, se ji zaupa, se jo prosi in se ji zahvaljuje. »Blagor ji, ki je verovala, da se bo izpolnilo, kar ji je povedal Gospod« (Lk 1,45). Toda: »Verujem v Boga Očeta in Sina in Svetega Duha« – »samo Bogu hvala/ slava«.

Sveto pismo ne vsebuje nobene apoteoze Marije. Največ, kar je v tej smeri izrečenega (Lk 1,28, 42), je, da je »obdarjena z milostjo«, »blagoslovljena med ženami« (»dečla žegnana«). Toda na nagovor neke ženske: »Blagor telesu, ki te je nosilo, in prsim, ki so te dojile«, Jezus odgovori: »Še bolj blagor tistim, ki Božjo besedo poslušajo in se po njej ravnaajo.« (Lk 11,27–28) Zgovoren je prizor iz sinoptičnih evangelijev. Citirajmo ga v celoti, iz najstarejšega evangelija po Marku:

»Tedaj so prišli njegova mati in njegovi bratje. Stali so zunaj, poslali ponj in ga poklicali. Okrog njega je sedela množica in so mu rekli: Glej, tvoja mati, tvoji bratje in tvoje sestre so zunaj in te želijo. Odgovoril jim je: Kdo je moja mati in kdo so moji bratje? In ozrl se je po tistih, ki so sedeli okrog njega in rekel: Glejte, to so moja mati in moji bratje! Kdor namreč uresničuje Božjo voljo, ta je moj brat, sestra in mati.« (Mr 3,31–35)

Marija pozneje spremlja Jezusa na nekaterih njegovih poteh. Na njeno prošnjo/opozorilo naj bi (samo po Janezovem evangeliju) Jezus na svatbi v Kani Galilejski naredil prvo čudežno znamenje, spremenil na j bi vodo v vino. Po evangeliju po Janezu – spet samo po tem evangeliju – spremlja Jezusa skupaj z drugimi ženami tudi ob smrti; Jezus

s križa izroči Marijo v varstvo svojemu učencu (Janezu), ki jo potem vzame k sebi. Skupaj z Jezusovimi brati se Marija druží z apostoli tudi po Jezusovi smrti (Apd 1,14). To je vse.

Ogromno – kot je ogromna in skrivnostna milost Božje izvolitve in daru vere/(za)upanja , ki jo je izpričano po *Svetem pismu* prejela Marija. Toda malo nasproti veličastnemu repertoarju katoliško cerkvenih ali/in ljudsko religioznih podob kozmične, apokaliptične Marije, mogočne srednice, zaščitnice, zagovornice in priprošnjice (*advocata-auxiliatrix-adiutrix-mediatrix* še v *Dogmatični konstituciji o Cerкви II. vaticanskega koncila*, 62), božanske in dobrotljive Matere, spremljevalke in reševalke najrazličnejših človeških stisk, Matere Cerkve in Kraljice nebes, mogočne Matere Avstrije, Kraljice Madžarov, Poljakov, Slovencev, Špancev ..., umetniško upodobljenih idealov materinske ali sploh ženske dobrote, sočutnosti, deviške čistosti in lepote ...

Če bi govorili v prisposodobah: protestantsko krščanska podoba Marije, zavezana zapisanemu v *Svetem pismu*, je »studeneč čistega evangelija« nasproti širokemu in globokemu tolmunu cerkveno in ljudsko religioznega katoliškega Marijinega čaščenja, kjer se mešajo tokovi teološke špekulacije, dediščine različnih religij,³⁹ mistike, magije, kozmologije, cerkvene in posvetne politike; elementarnega ljudskega čustvovanja in prefinjenega umetniškega ustvarjanja; spontane in cerkveno teološko negovane in spodbujane religiozne imaginacije, ki se veže na različne arhetipe človeške duše(vnosti) na eni strani in človeške potrebe in stiske na drugi. Če kje, smo ob Mariji priča moči in šibkosti protestantskega krščanstva: ali lahko z enostavnostjo svojega (razumevanja) evangeljskega sporočila o Bogu in človeku vzdrži nasproti poplavi besed in podob; ali ima studeneč čistega evangelija sploh (z)možnost, da se ohrani, ne da bi ga ta poplava povzela vase in ga razblinila v svojem vodovju ali ga odrinila v kak komaj opazen rokav?

Kar ostaja, je (za)upanje, da studeneč ne bo usahnil in bo vendarle kljuboval ter vsaj čistil sicer vedno bolj zamočvirjeno religioznost

39 Marija je bila za *theotokos* proglašena v Efezu, kjer je bilo v predkrščanski dobi središče Artemidinega/Dianinega kulta z velikanskim kipom boginje , ki je bila tudi sama odmev ali variacija sredozemskega kulta Velike matere.

(ali pa vsaj odvrčal od tistega njenega dela, ki sili v mistična brezna). Druga možnost je nihanje med razočaranjem nad ljudmi, resignacijo in »sveto jezo« spričo nemoči, kakršno smo lahko zaznali že pri Trubarju. Toda če smo rekli, da je za protestantsko krščanstvo Marija zgled vere kot (za)upanja, sklenimo s takim (za)upanjem tudi tu.